

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Волкової Олени Олегівни

«Копінг-поведінка моряків в умовах невизначеності та ризику», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності 053 Психологія

у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми, яка піднімається у дисертаційному дослідженні Олени Волкової, відповідає сучасним потребам дослідження професійної діяльності індивіда, зокрема в системі ризиконебезпечних видів діяльності. Значимість обраного напрямку наукового пошуку корелює з вагомою численністю суміжних та міждисциплінарних досліджень в цій царині. Слід зазначити, що останні десятиліття в нашій країні відзначені рядом важких викликів, які викликають стрес, включно з пролонгованою російською війною проти України, пандемією COVID-19 та соціально-економічними кризами. Ці події мають великий вплив на психологічне та фізичне здоров'я та благополуччя людини. Крім того, пропонована до розгляду робота поширює низку питань категоріального апарату соціально-поведінкових наук та необхідності психологічної імплементації професійно- та особистісно обумовлених феноменів, їх відповідної науково-методологічної диференціації та узагальнень. В цілому можемо засвідчити, що дисертація має доведену наукову доцільність та практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. В дисертаційному дослідженні, що розглядається, аргументовано і коректно визначено теоретико-методологічні позиції. Обґрунтовано його методологічні засади, об'єкт, предмет, мету та завдання. Методи дослідження, обрані Оленою Волковою є валідними та релевантними поставленим завданням, а отже, забезпечують можливість їх системного та науково-прикладного вирішення. Надійність і вірогідність результатів дослідження цілком забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних положень, всебічним аналізом стану досліджуваної проблеми, посиланнями на провідні наукові дослідження з зазначеної тематики, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу даних дослідження. Дослідження ілюстровано аргументованими дискусіями, які виявляють та засвідчують авторську позицію дисертантки до досліджуваних феноменів.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає у поглибленні уявлень щодо системи наукових понять та методам

психологічного впливу, які відповідають основним положенням авторської моделі дослідження, зокрема: системного підходу, системного моделювання в дослідженні особистості, копінг-поведінки, копінг-стратегій, невизначеності та ризику, психічного здоров'я, психологічного благополуччя моряків.

Дослідницею наведено переконливі аргументи щодо беззаперечної **наукової новизни** отриманих у дослідженні результатів, зі змістом якої ми погоджуємося, зокрема в частині того, що Оленою Волковою концептуалізовано та емпірично досліджено феномен «копінг-поведінка моряків» в умовах невизначеності та ризику; систематизовано та уточнено зміст наукових понять «копінг-поведінка» як фундаментальних установок стосовно власного життя моряка в умовах невизначеності та ризику, «здорова копінг-поведінка», «нездорова копінг-поведінка» з позицій саноцентричного підходу; розроблено каузальну системну модель детермінації та реалізації копінг-поведінки на прикладі моряків торговельного флоту, в якій копінг-поведінка знаходиться у системних взаєминах із підсистемами: Копінг-поведінка моряка; Умови невизначеності та ризику; Загальний інтелектуальний розвиток моряка; Особистісні особливості моряка; Психологічний стан моряка; Фізичний стан моряка; Соціально-демографічні показники.

Крім того, в роботі розкрито структурні особливості соціальних чинників, які впливають на формування копінг-поведінки моряків і складаються з двох компонентів: вікозалежні особливості та соціальний бекграунд; визначено, що у моряків офіцерського складу професійно-етичні орієнтації на відміну від молодшого та середнього персоналу більш інтегровані в аксіологічну сферу і є для них автентичними. Ці положення наукової новизни вбачаються нами як ті, що засвідчують дисертабельність роботи.

Практичне значення дисертації Олени Волкової підтверджено вагомим переліком актів впровадження як в наукову, освітню так і практичну діяльність.

Апробація результатів дисертації. З огляду на представлені в рукописі дисертації відомості можна засвідчити, що результати проведеного дослідження, оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня. Зміст та результати дослідження відображено у 11 публікаціях, з яких 3 одноосібних статті у наукових фахових виданнях ДАК МОН України та 1 стаття у закордонному виданні з психології, 1 стаття у журналі Scopus, 1 монографія.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, списку використаних джерел 228 джерел (з них 129 джерел іноземними мовами) та 3 додатків на 90 сторінках. Загальний зміст дисертації викладено на 204 сторінках із них 182 сторінок основного тексту. Робота містить 29 таблиць на

29 сторінках і 10 рисунків на 10 сторінках.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукової тематики кафедри диференціальної і спеціальної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова «Дослідження психологічного здоров'я особистості: саноцентричний підхід» (державний реєстраційний номер – 0122U000260). Тему дисертаційного дослідження було затверджено Вченою радою Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Протокол №5 від 21 грудня 2021 року).

Дисертаційна робота вирізняється чіткою структурою та логічною послідовністю на кожному етапі її реалізації, від обґрунтування наукових засад (визначення актуальності теми, об'єкта і предмета дослідження, формулювання цілей і завдань, а також представлення методології і методів дослідження) до презентації розділів роботи та формулювання висновків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт і предмет, сформульовано мету, викладено завдання та теоретико-методологічні основи, визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено дані про апробацію отриманих результатів, а також впровадження їх у практику.

У першому розділі дисертаційної роботи дослідниця провела детальний аналіз наукових джерел, що дозволило виявити значення копінг-поведінки як механізму адаптації до стресових ситуацій та умов невизначеності та ризику. Вона зосередилась на важливості копінг-стратегій у професійній діяльності моряків, які стикаються з непередбачуваними обставинами, використовуючи різні стратегії для ефективної адаптації. Авторка обговорила різні класифікації копінгу, включаючи проблемно-орієнтований та емоційно-орієнтований копінг, і внутрішні проти зовнішніх стратегій, підкреслюючи їхню різноманітність і значення в контексті професійних викликів. Також вона звернула увагу на саноцентричний підхід до здоров'я та благополуччя професіоналів, який вимагає доступу до індивідуальних і середовищних ресурсів, сприяючи особистісному розвитку та самовдосконаленню.

В цілому розділ зосереджено на вирішенні теоретичних завдань дослідження, що дозволило Олені Волковій узагальнити основні теоретичні засади до вивчення копінг-поведінки професіонала, індивідуально-психологічні та соціально-економічні передумови формування копінг-поведінки особистості моряка, а також визначити змістовні характеристики діяльності моряків в умовах невизначеності та ризику.

Розділ другий дисертаційної роботи присвячений організації та методам дослідження копінг-поведінки моряків в умовах невизначеності та ризику. У цьому розділі дисертантка обґрунтувала системну модель емпіричного

дослідження, яка включає різні підсистеми, такі як копінг-поведінка, умови ризику та невизначеності, інтелектуальний та фізичний стан здоров'я моряків, особистісні особливості, психологічний стан, та соціально-демографічні показники. Для емпіричної верифікації моделі було розроблено авторську анкету та підібрано валідні методики. Доволі цікавим результатом дослідження є те, що вакциновані та перехворілі на COVID-19 моряки частіше використовували стратегію вирішення проблем, в той час як у невакцинованих переважали стратегії самоконтролю та втечі у суб'єктивний світ. Аналіз також виявив важливість сімейних традицій у професії моряка, особливо в Одеському регіоні, де 62% досліджуваних мали родинні зв'язки з морською діяльністю. Статистика також показала високий рівень самоосвіти серед моряків, з високим відсотком тих, хто бажає змінити професію. Дослідження підкреслює, що копінг-поведінка в умовах невизначеності та ризику є вирішальним аспектом професійної діяльності моряків, що вимагає особливої уваги до розробки програм підготовки та підтримки для ефективного подолання з викликами їхньої роботи.

Третій розділ дисертаційної роботи містить емпіричне дослідження копінг-поведінки моряків в умовах невизначеності та ризику. Цей розділ детально розглядає вплив різних соціально-психологічних, особистісних та зовнішніх чинників на стратегії копіngu, які використовують моряки для адаптації до складних умов їхньої професії. Розглянемо більш детально кожен з підрозділів цього розділу.

Перевагою роботи, що розглядається є те, що в ній досліджуються зовнішні, внутрішні та зовнішні соціальні умови, що впливають на стрес та копінг-поведінку моряків. Зокрема, аналізується вплив природних умов (таких як погодні умови), внутрішніх станів (емоційна стабільність, залежності), та соціальних факторів (взаємодії в колективі, вимоги керівництва, фінансова стабільність). Визначено, що соціальні та ментальні чинники мають значний вплив на активацію нездорових копінг-стратегій у порівнянні з природними чинниками, які сприяють більш здоровим копінг-стратегіям.

Крім того, розділ зосереджений на аналізі, як особистісні характеристики моряків, такі як емоційна стійкість, рівень тривожності, і ставлення до ризику, впливають на їхні копінг-стратегії. Результати показують, що вища емоційна стійкість корелює з активними та здоровими стратегіями копіngu, тоді як нижчі рівні самоконтролю асоціюються з більш пасивними та менш ефективними відповідями на стрес.

В розділі представлено комплексну перевірку системної моделі, використовуючи структурне моделювання для визначення зв'язків між різними копінг-стратегіями та їх взаємодії з особистісними, соціальними та фізичними

чинниками. Основні висновки включають те, що високий рівень стресу негативно впливає на всі види копінг-поведінки, активізуючи менш здорові реакції. Виявлено також, що соціальні та особистісні фактори мають змінний вплив на копінг-поведінку, демонструючи складність адаптаційних процесів у професійній діяльності моряків.

Отже, розділ надає цінне уявлення про те, як різні чинники взаємодіють у формуванні копінг-стратегій моряків, підкреслюючи необхідність комплексного підходу до розробки програм підтримки та навчання для моряків для підвищення їхньої здатності адаптуватися до вимог професії.

Аналізуючи зміст дисертаційної роботи Олени Волкової можемо засвідчити, що ми маємо справу з самостійним, завершеним, науково обгрунтованим дослідженням, яке має доведену наукову новизну та практичне значення. Крім того, дисертаційна робота Олени Волкової є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

В цілому високо оцінюючи доробок авторки вважаємо за необхідне висловити окремі зауваження та побажання, які можуть стати предметом дискусії та розкриють перспективи подальших наукових пошуків.

1. Було б корисно доповнити дослідження об'єктивними показниками професійної діяльності моряків, як-от експертні оцінки ефективності їхньої роботи, рівень їх професійних досягнень. Це дозволило би встановити більш точні зв'язки між копінг-поведінкою та її впливом на професійну ефективність моряків, а також забезпечило б краще розуміння того, як копінг-ресурси можуть опосередковувати професійні результати. Таку тезу бажано врахувати в подальших дослідженнях.
2. З огляду на тему дослідження було би варто використати Шкалу толерантності до невизначеності Баднера (Intolerance of Ambiguity Scale, IAS), чи її аналог. У зв'язку з чим прошу прокоментувати у який спосіб авторкою було визначено емпіричні кореляти феномену невизначеності в роботі досліджуваних моряків.
3. Дисертаційна робота містить доволі цікаве твердження «у сфері внутрішніх чинників, незбалансований робочий графік - рівень стресу не впливає на здатність до аналізу та вирішення, проте понижується самоконтроль при високому стресі» (стор. 124). Прошу обгрунтувати цю тезу та перспективи її врахування в системі психологічної підтримки та супроводу діяльності моряків.

Незважаючи на висловлені зауваження та пропозиції, вони не зменшують високої оцінки цієї дисертації, яка є прикладом ретельного, змістовного і добре

організованого дослідження. Висновки, досягнуті в роботі, представляють значну наукову новизну і теоретичну значущість. Особливо слід виділити самостійність підходу дослідника, авторське визначення теоретичних основ дослідження, а також оригінальність і інноваційний характер у формулюванні та реалізації поставлених завдань.

Висновок про відповідність дисертації вимогам. Отже, дисертаційна робота Волкової Олени Олегівни «Копінг-поведінка моряків в умовах невизначеності та ризику», є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених наукових досліджень та апробації матеріалів відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Волкова Олена Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти
кафедри загальної і медичної психології
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця

Віталій ЛУНЬОВ

ЗАСВІДЧУЮ
СЕКРЕТАР УНІВЕРСИТЕТУ

20. . . .